

אבות ותולדות הטומאה

קיימים תחומים הלכתיים נידחים, שהם נחלתם הבלעדיים של המתעמקים בתלמוד. כך הוא העיסוק בעניינים בלתי אקטואליים השייכים לתחום הטומאה והטהרה. תחומים נידחים אלה מעניינים אותי במיוחד, כי פעמים רבות, באים בהם לידי ביטוי אינטואיציות הגותיות כלליות וחשובות. היום, מבקש אני מכם, להתלוות אלי למסע קצרצר לאחד מאותם מקומות נידחים, כשאני תפילה שמסענו לא ייכשל. נקודת המוצא למסענו מצויה בפרשתנו (יא, לו-לח). מדובר בפסוקים אלה על טומאה וטהרה הנוגעות לתוצרת חקלאית. לפעמים, אחד מאבות הטומאה, נבלת בהמה או שרץ מת, נופל על ירקות. הירקות נטמאות, אך זאת בשני תנאים. [א] השרץ מטמא את הירקות עליהם נפל אך ורק אם אלו נתלשו כבר מהקרקע. אם הם עדיין מחוברים לאדמה הם לא יטמאו: "וְכִי יִפֹּל מִנֶּבֶלְתָם עַל פֶּלֶא... אֲשֶׁר יִזְרַע טְהוֹר הוּא". הקשר לאמא אדמה שומר על טהרת הירק! רק לקיטתו תהפוך אותו ל"פגיע". [ב] הירקות הנלקטים מסוגלים לקבל טומאה רק אם קודם יבואו במים, יירטבו, למשל כדי לשמור על רעננותם. או אז "מכשירים" (!) המים את הירקות לקבל טומאה: "וְכִי יִתֵּן מַיִם עַל זֶרַע וְנִפֹּל מִנֶּבֶלְתָם עָלָיו - טָמֵא הוּא לָכֶם".

"וְכִי יִתֵּן מַיִם עַל זֶרַע". הכתוב משתמש בבנין פועל. מה פירוש 'יותן'? האם מתייחס הפסוק דווקא לירקן שייתן מים? ומה אם זאת התרחשות שאין אדם מעורב בה כירידת גשמים על ירקות שנתלשו? התשובה סוכמה במעין משחק מלים על ידי אחד האמוראים האחרונים (בבא מציעא כב ע"ב). 'וְכִי יִתֵּן' חייב להיות דומה ל'וְכִי יִתֵּן', כלומר חייב להיות בכל התרחשות מרכיב מסוים של רצון מצד הבעלים. הבעלים חייבים להיות מרוצים במים שנתנו. כאן המוקד לאחת האינטואיציות החשובות של חז"ל. החכמים מנסים להבהיר את מושג הרצון ולהרחיבו עד קצותיו, ויש לכך חשיבות בתחומים שונים, למשל בקשר בין אדם לבין פשע שהתרחש. המושג 'רצון' מכיל בתוכו קשת של גוונים שונים. לא לחינם קשרה חכמתה של השפה העברית בין 'רוצה' לבין 'מרוצה'. כמובן שהאדם אחראי ל'כי ייתן', ל'רוצה', לפשעים שהוא עשה ברצונו. זאת בין אם הוא עשה אותם לבדו, עם שותפים, או כמסייע לדבר עבירה. אולי למשפט הפלילי זה מספיק. לא כך למוסר החז"לי. האדם אחראי גם ל'מרוצה', לפשע שהוא מרוצה כי התרחש. במקורות על סוגיית הכשר הטומאה מצאנו שני ביטויים. הגשם היורד מכשיר את הירקות אם הוא "לדעת" או "ניחא ליה" לבעלים. 'דעת' בעברית תלמודית פירושה 'רצון', דהיינו אם הוא מרוצה, שמח עם העובדה שהירקות נרטבו. הביטוי הארמי 'ניחא ליה', פירושו שההתרחשות מקדמת את האינטרסים של האדם, למרות שהוא אינו סיבתה. דברי חז"ל על הפרט שבפרשתנו, באים ללמד אותנו כלל מוסרי נועז. האדם אחראי לא רק ל'רוצה', למה שהוא רוצה ועושה, אלא גם ל'מרוצה' שלו. הוא אחראי על הרוע שהוא מקבל בשמחה, המקדם את האינטרסים שלו. אלו הם גוונים

"חלשים" של הרצון, אך תגובת האדם, שמחתו או צערו בפני מה שמתרחש, מהווים מרכיבים חשובים של עולמו המוסרי.

בעוד ימים ספורים, נזכור בעצבות את יום השואה. נזכור את אבות הטומאה, את הרוצחים, השרצים שלבשו דמות אנוש, והנבלות שעזרו להם. כשלעצמי, השנה, רוצה אני לזכור לדיראון עולם, גם את אלה שהכשירו את האנושות לקבלת הטומאה, שרצונם נעשה על ידי אחרים, שאולי לא גנבו, אך נהנו בהיעלמותם של מתחריהם היהודים, שלא רצחו אך שמחו ברצח, כנאמר (איכה א, כא): "שָׁמְעוּ כִּי נִאָּנְחָה אָנִי... שָׁמְעוּ רַעְתִּי – שְׁשׂוּ". אני רוצה להזכיר גם את תולדות הטומאה, חברי בבית הספר העממי, בארץ שבקצות המפה, שלמרות ריחוקה לא הסתירה סימפטיה לנאצים. המהפכה הכמעט-נאצית פרצה שם מאוחר. סטלינגרד הוכיחה שכבר לא כדאי לחבור לרוצחים. חברי לכיתה לא רצחו, אך זוכר אני יפה את צחוקם הסדיסטי כאשר סיפרו לי את הבדיחה על היהודי המנסה להסתיר את זהותו ולהציל את נפשו, אך נכשל בעקבות ההיגוי בלתי תקני של הברות מסוימות בשפת המדינה המסגירות אותו כמהגר יהודי. ידעתי אז שאבי לא היה עובר מבחן זה. ריבונו של עולם, תָּבֵא כָּל רַעְתֶּם לְפָנֶיךָ... כִּי רַבּוֹת אֲנִיחֵי וְלִבִּי דָוִי.